

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ادبیات فارسی (۱)

سال اول دبیرستان

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف: دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

نام کتاب: ادبیات فارسی (۱) سال اول دبیرستان - ۲۰۱/۱

مؤلفان: مسعود تاجی، دکتر حسین داودی، دکتر حسن ذوالفقاری، دکتر محمدرضا سنگری، جمال صدیقی،

غلامرضا عمرانی، دکتر حسین قاسم‌پورمقدم، سیداکبر میرجعفری و دکتر سیدمهدی نوریان

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی

تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن: ۹-۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار: ۹۲۶۶-۸۸۳، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وبسایت: www.chap.sch.ir

خوش‌نویسی (ترکیب‌بندی): شهناز تخمه‌چیان، محمدحسن معماری و علی نجمی

صفحه‌آرا: زهره بهشتی شیرازی

طراح جلد: صادق صندوقی

ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)

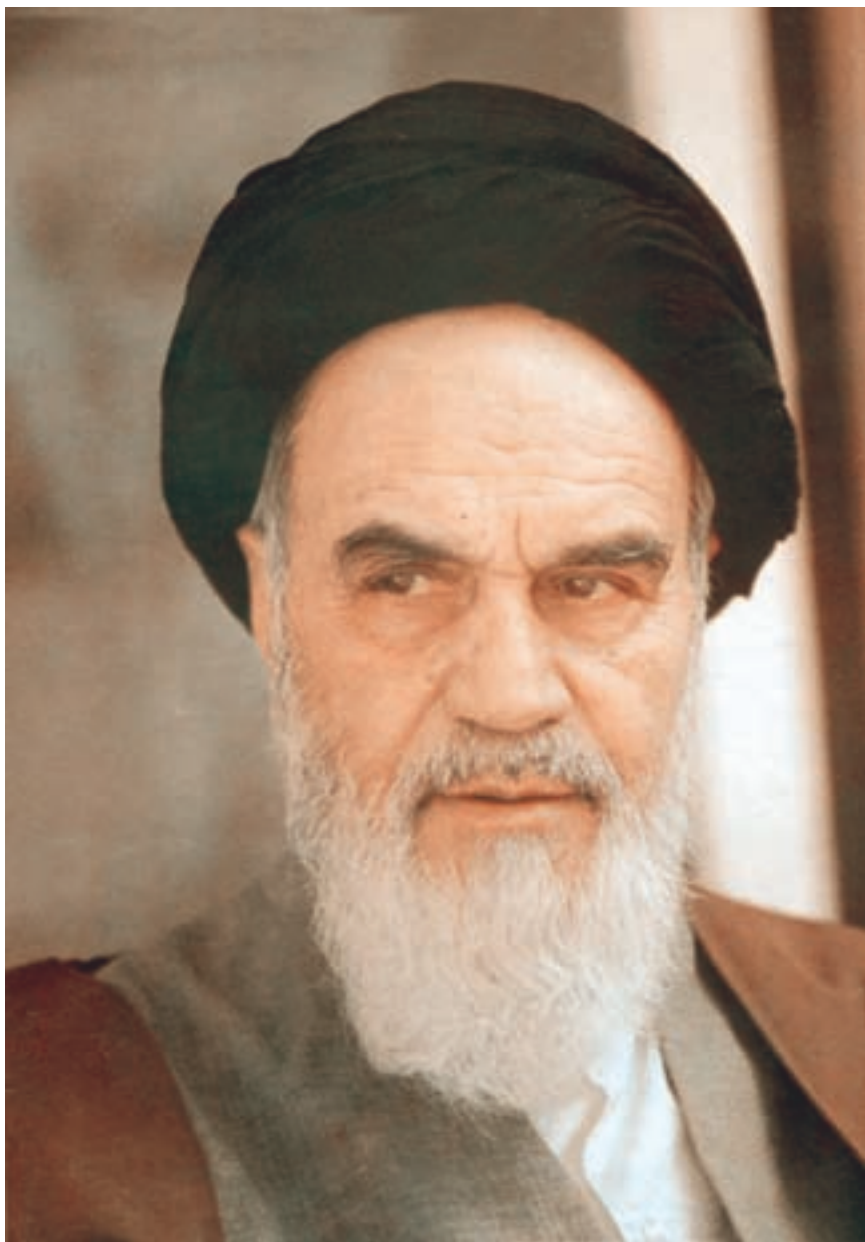
تلفن: ۵-۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۱۳۹-۳۷۵۱۵

چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار و نوبت چاپ: چاپ شانزدهم ۱۳۹۱

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۳-۱۱۲-۰۵-۹۶۴-۰ ISBN 964-05-0112-3

فرهنگ باید فرهنگ اسلامی باشد و از این فرهنگی که وابسته به استعمار
است بیرون بیاید.

امام خمینی

فهرست

۳	درس اوّل : ستایش خدا و پیغمبر : عظاملک جوینی
۵	با تو یاد هیچ کس نبود روا : مولوی
۹	فصل اوّل «انواع ادبی (۱)»
۱۱	درس دوم : ادبیات حماسی : رزم رستم و سهراب (۱)
۱۵	درس سوم : رزم رستم و سهراب (۲)
۲۱	بیاموزیم (۱)
۲۴	درس چهارم : ادبیات نمایشی : میر علم دار
۳۲	فصل دوم «ادبیات داستانی سنتی»
۳۵	درس پنجم : سمک و قطران : فرامرزن خداداد ارجانی
۴۲	درس ششم : داستان خیر و شر : زهرا کیا
۴۹	بیاموزیم (۲)
۵۰	درس هفتم : طوطی و بقال : مولوی
۵۳	بیاموزیم (۳)
۵۴	شعر حفظی «آب زیند راه را» : مولوی
۵۵	فصل سوم «ادبیات پایداری»
۵۸	درس هشتم : گل هایی که در نسیم آزادی می شکفتند : سیمین دانشور
۶۳	خط خورشید : قیصر امین پور
۶۵	بیاموزیم (۴)
۶۶	شعر حفظی «گفتم غم تو دارم» : حافظ
۶۷	درس نهم : دریا دلان صف شکن : مرتضی آوینی
۷۳	پاسخ : محمدرضا عبدالملکیان
۷۵	بیاموزیم (۵)

۷۶	فصل چهارم «ادبیات جهان»
۷۸	درس دهم : مسافر : شیلر
۷۹	فردوسی : فرانسوا کوپه
۸۱	درس یازدهم : قطرات سه گانه : تریللو
۸۳	پروردگارا : تاگور
۸۴	بیاموزیم (۶)
۸۶	فصل پنجم «انواع ادبی (۲)»
۸۷	درس دوازدهم : ادبیات غنایی : از کعبه گشاده گردد این در : لیلی و مجنون نظامی
۹۱	درس سیزدهم : در امواج سند : مهدی حمیدی
۹۶	بیاموزیم (۷)
۹۷	درس چهاردهم : ادبیات تعلیمی - هنر و سخن : قابوس نامه، عنصرالمعالی
۱۰۰	متاع جوانی : پروین اعتصامی
۱۰۲	فصل ششم «فرهنگ و هنر»
۱۰۵	درس پانزدهم : فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی : غلامعلی حدّاد عادل
۱۱۱	درس شانزدهم : مسجد جلوه گاه هنر اسلامی : عبدالحسین زرّین کوب
۱۱۶	درس هفدهم : کلاس نقّاشی : سهراب سپهری
۱۲۰	شعر حفظی «هر جا که تویی تفرّج آن جاست» : سعدی
۱۲۱	فصل هفتم ادبیات دوران جدید «مشروطه»
۱۲۳	درس هجدهم : مشروطه‌ی خالی : علی اکبر دهخدا
۱۲۸	نالهی مرغ اسیر : عارف قزوینی
۱۳۰	درس نوزدهم : حاکم و قزاشان : سیاحت نامه‌ی ابراهیم بیگ
۱۳۳	مرغ گرفتار : ملک الشعرا‌ی بهار
۱۳۵	بیاموزیم (۸)
۱۳۶	فصل هشتم «سفرنامه، حسب حال، زندگی نامه»
۱۳۸	درس بیستم : سفر به بصره : ناصر خسرو
۱۴۱	پرستو در قاف : علیرضا قزوه
۱۴۵	درس بیست و یکم : زندگی من : هلن کلر

۱۵۱ درس بیست و دوم : پیرمرد چشم ما بود : جلال آل احمد
۱۵۶ شعر حفظی «تو را من چشم در راهم» : نیما یوشیج

۱۵۷ فصل نهم «ادبیات فارسی برون مرزی»

۱۵۹ درس بیست و سوم : مسافر و ... : اقبال لاهوری

۱۶۱ لاله‌ی آزاد : محمد ابراهیم صفا

۱۶۴ درس بیست و چهارم : تا هست عالمی، تا هست آدمی : عبید رجب

۱۶۹ مناجات : شهید دکتر مصطفی چمران

۱۷۰ واژه‌نامه

۱۸۷ فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

آثار ادبی ایران، آینه‌ی اندیشه‌ها، باورها، هنرمندی‌ها و عظمت روحی و معنوی ملت‌ی است که از دیرباز تاکنون، بالنده و شکوفا، از گذرگاه حادثه‌ها و خطرگاه‌ها گذشته و به امروز رسیده است. غنای این آثار، گواه تجربه‌ها، ژرف‌اندیشی‌ها و تکاپوی فرزندان ادب و فرهنگ ایران و عصاره‌ی روح بلند و حقیقت‌جوی آنان است.

برگ برگ ادب و فرهنگ ایران زمین، جلوه‌گاه نمایش آثار منظوم و مثنوی فرهیختگان اندیشه‌وری چون فردوسی، عنصرالمعالی، بیرونی، خیام، بیهقی، غزالی، سنایی، عطار، مولانا، سعدی، حافظ، صائب، دهخدا، نیما و ... است که از زلال فرهنگ اسلامی جرعه‌ها نوشیده و با پشتوانه ذوق و کوشش خویش، آثاری ماندگار را رقم زده و سرمایه‌هایی بزرگ و پرمایه را به یادگار نهاده‌اند.

مطالعه‌ی دقیق و عمیق این آثار، جان را طراوت می‌بخشد، روح را به پرواز در افق‌های شفاف و روشن می‌کشاند و ذهن و ضمیر را شکوفا و بارور می‌سازد. بر جوانان ماست تا این یادها و یادگارهای عزیز را پاس بدارند، بشناسند، بشناسانند و زندگی امروز و فردای خویش را بر این پایه‌های استوار بی‌بریزند.

برنامه‌ی درسی زبان و ادبیات فارسی، در نظام آموزشی ایران اسلامی، جایگاهی حساس و ارزشمند دارد؛ چرا که از یک سو حافظ میراث فرهنگی و از دیگر سو، بهترین و مؤثرترین ابزار انتقال علوم، معارف، ذوق و اندیشه و مایه‌ی ارتباط و پیوند با دیگران در سطحی گسترده و مناسب است.

این برنامه مجموعه‌ای از اطلاعات، توانایی‌های ذهنی و عملی و نگرش‌هایی است که در دو بخش «زبان فارسی» و «ادبیات فارسی» به دانش‌آموزان ارائه می‌شود.

با توجه به رشد روزافزون دانش بشری در رشته‌های گوناگون و ضرورت هماهنگی بین برنامه‌های درسی، نیازهای شناختی و روانی دانش‌آموزان، شرایط جامعه‌ی بالنده‌ی ایران و نیز اصالت‌های فرهنگی و ملی، لزوم تجدید نظر جدی در برنامه‌های درسی موجود احساس می‌شود، همین نیاز اساسی و نیز به منظور تحقق بخشیدن به توصیه‌های مقام معظم رهبری و مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران در پاسداری و گسترش زبان و ادبیات فارسی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی از تیرماه ۱۳۷۴ شورای برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های فارسی دوره‌ی متوسطه را در دستور کار خود قرار داد تا در تداوم تغییر بنیادین در کتاب‌های فارسی دوره‌ی راهنمایی، به تدوین اهداف، محتوا و نظام کتاب‌های زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی متوسطه بپردازد و تجربه‌ی موفق کتاب‌های فارسی راهنمایی و کتاب‌های زبان فارسی و ادبیات فارسی پیش‌دانشگاهی را چراغ راه تألیف کتاب‌های تازه سازد.

عنايت به اصول علمی برنامه‌ریزی درسی ایجاب می‌کرد تا در طراحی برنامه‌ها ارتباط افقی و عمودی بین دروس حفظ و تقویت شود و محتوای کتاب‌ها به گونه‌ای تنظیم شود که دانش‌آموز در پایه‌های بالاتر اطلاعات، مهارت‌ها و نگرش‌ها را در سطح وسیع‌تر و عمیق‌تری کسب نماید. به همین منظور در برنامه‌ریزی برنامه‌ی درسی زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی متوسطه، سعی بر آن بوده است تا این اصول رعایت شود که برای آگاهی بیش‌تر از ساختار کتاب‌های جدید از جمله کتاب حاضر، توجه همکاران را به نکات زیر جلب می‌نمایم.

۱- اگر چه «زبان» و «ادبیات» فارسی درهم تنیده و آمیخته‌اند و نمی‌توان آن‌ها را کاملاً از یک دیگر جدا کرد، اما برای تسهیل در آموزش هر یک و نگه داشتن جایگاه و پایگاه هر کدام، مقوله‌ی ادبیات در این کتاب و مقوله‌ی زبان در کتاب دیگر برنامه‌ریزی و تألیف گردید. در کتاب زبان فارسی به تقویت مهارت‌های گوش دادن، سخن گفتن، گفت و گو، خواندن و نوشتن و در کتاب ادبیات فارسی به مباحث ادبی از چشم‌اندازهای گوناگون پرداخته می‌شود، به نحوی که آموزش زبان جدا از آموزش ادبیات خواهد بود اما در کاربرد این دو مقوله برای تقویت هم مورد استفاده قرار می‌گیرند.

- ۲- کتاب ادبیات نه فصل دارد که عنوان فصول در طی سه سال دوره‌ی متوسطه تکرار خواهد شد اما محتوا در هر سال، با نیازها و توانایی‌های دانش‌آموز متناسب و در پایه‌های بالاتر با گسترش و ژرفای بیشتر مطرح می‌شود.
- ۳- در هر فصل نمونه‌های نظم و نثر درپروز و امروز آمده است که از نظرگاه درون مایه و ساختار با عنوان فصل پیوستگی و ارتباط دارد و در جهت تحقق اهداف آن فصل تهیه و تنظیم شده است.
- ۴- گذشته از اهداف کلی ادبیات در سال اول متوسطه که در ابتدای کتاب مشخص شده است، اهداف کلی فصول کتاب نیز به طور مدون در ابتدای فصول آمده است تا دبیران و دانش‌آموزان از انتظارات آموزشی برنامه آگاه شوند و در جریان یاددهی و یادگیری نقش سازنده‌ی خود را بهتر ایفا نمایند.
- ۵- از آن جا که رعایت ارتباط بین محتوای دروس مختلف در یک پایه و در پایه‌های مختلف امری ضروری است، سعی شده است تا محتوای کتاب ادبیات هم با سایر دروس پایه‌ی اول و هم با دروس ادبیات پایه‌های قبل و بعد هماهنگی داشته باشد. (ارتباط افقی و عمودی)
- ۶- در پایان هر درس بخشی به نام «توضیحات» آمده است که عبارات و ترکیب‌های دشوار را توضیح داده است. «توضیحات»، ناظر به جنبه‌های کلیدی متن است.
- ۷- به منظور فعال شدن دانش‌آموزان در امر یادگیری و تقویت مهارت‌های تفکر (استدلال، تشخیص، کسب، یادآوری، تجزیه و تحلیل و...) مجموعه‌ای از تمرینات و فعالیت‌های یادگیری، پیش‌بینی و طراحی شده که با عنوان «خودآزمایی» در پایان هر درس آمده است. این خودآزمایی‌ها تنها نمونه‌هایی هستند که مهم‌ترین نکات هر درس را مورد سنجش قرار می‌دهند. دبیران محترم می‌توانند این نمونه‌ها را گسترش دهند.
- ۸- معنی کلمات دشوار در پایان کتاب در مجموعه‌ای به نام واژه‌نامه، به صورت الفبایی جمع‌آوری شده که این کلمات در متن درس با نشانه‌ی ستاره (*) مشخص شده‌اند. این امر موجب تقویت روحیه‌ی پژوهش و تحقیق و مهارت در استفاده از مراجع و مآخذ خواهد شد.
- ۹- در فاصله‌ی هر چند درس ذیل «بیاموزیم»ها یکی از نکات بلاغی (آرایه‌های ادبی)، مربوط به همان درس به شیوه‌ی استقرایی آموزش داده می‌شود. انتظار می‌رود آرام آرام مجموعه‌ای از دانش‌های ادبی و بلاغی طی این «بیاموزیم‌ها» آموزش داده شود.
- ۱۰- در پایان برخی از فصول، نمونه شعرهایی از شعرای برجسته‌ی ادبیات فارسی دیده می‌شود که با عنوان «حفظ کنیم» مشخص شده‌اند. همچنین اشعار و لطیفه‌هایی در انتهای بعضی درس‌ها آمده است. این اشعار و نوشته‌ها برای ایجاد تنوع در آموزش و علاقه‌مندی دانش‌آموزان به ادب فارسی و به کارگیری آن‌ها در زندگی پیش‌بینی شده‌اند. تدریس این اشعار در کلاس ضرورتی ندارد.
- ۱۱- به منظور تقویت حسن‌زیبایی دوستی و قدردانی از هنر و هنرمندان ایرانی، متون نظم و نثر و «بیاموزیم»ها به خط نستعلیق و برخی از صفحات با تصاویر زیبا و رنگی چاپ شده است.
- ۱۲- در پایان کتاب برای آشنایی معلمان با منابع بیشتر و استفاده از آن‌ها در تدریس، فهرست برخی از منابع و مآخذ قابل استفاده، معرفی شده است.
- ۱۳- ویرایش املائی کتاب، بر مبنای «شیوه‌نامه‌ی ویرایش و رسم الخط کتاب‌های درسی» وزارت آموزش و پرورش است.

نکاتی در شیوه‌های مطلوب تدریس

- ۱- در تدریس این کتاب از شیوه‌های تدریس فعال مانند بحث گروهی استفاده شود. بهره‌گیری از وسایل و

ابزارهای کمک آموزشی مانند تصویر، فیلم، نوار صوتی و ... گذشته از تنوع آفرینی، در تسهیل امر فراگیری مؤثر است.
۲ - برای فعال شدن کلاس می‌توان دانش‌آموزان را در بررسی متون نظم و نثر شرکت داد و با شیوه‌ی بحث گروهی پیام‌ها، درون مایه و ویژگی‌های ادبی نوشته‌ها را مشخص کرد.

۳ - چون یکی از اهداف آموزش کتاب ادبیات، تقویت فن بیان دانش‌آموزان است، در تدریس توجه به این موضوع بایسته است به طوری که جایگاه ارزش‌یابی‌های شفاهی در طول هر نیم سال حفظ گردد.
۴ - نحوه‌ی صحیح قرائت متون باید آموزش داده شود و اهمیت آن در طول تدریس و هنگام امتحان مد نظر باشد.
۵ - در آزمون شفاهی یا کتبی لازم است یکی از شعرهای حفظی مطرح شود و دانش‌آموز به سؤالات طرح شده پاسخ دهد.

۶ - تنها به ضرورت و در صورتی که طرح نکات دستوری به فهم متون نظم و نثر کمک کند، از نکات دستوری استفاده شود. در غیر این صورت طرح مستقیم و مفصل نکات دستوری در شعر و نثر مخل آموزش ادبیات خواهد بود.

۷ - از مهارت‌های زبانی به ویژه صحبت کردن و نوشتن در درس ادبیات بیشتر بهره گرفته شود. و در فعالیت‌های کلاسی در طول نیم‌سال، ارزش آن حفظ شود.

۸ - به منظور تقویت مهارت پژوهش و ایجاد علاقه به متون ادبی، دبیران محترم می‌توانند به تناسب عنوان فصول نه‌گانه کتاب، دانش‌آموزان را به تهیه‌ی متون مشابه از منابع مختلف و مراجعه به کتابخانه‌ها راهنمایی و تشویق نمایند. برای غنی شدن کتابخانه‌ی مدارس نیز معلمان می‌توانند فهرستی از کتاب‌های مناسب که نمونه‌ای از آن در پایان کتاب اعلام شده، تهیه کنند و با هم‌پاری و کمک اولیای مدرسه خریداری و مورد استفاده قرار گیرد. مجموعه‌ی فعالیت‌های دانش‌آموزان در این زمینه، می‌تواند به شکل مدون در کتابخانه‌ی مدرسه برای استفاده‌ی دیگر دانش‌آموزان نگه‌داری شود.

۹ - از طرح مقولات جزئی و مباحث جنبی دامنه‌دار که ارتباط مستقیم به درس ندارد و گاه در جریان آموزش اختلال ایجاد می‌کند، پرهیز شود.

۱۰ - برای پدیده‌های هنری به ویژه سروده‌ها (مانند غزل)، جست‌وجوی یک معنی و مفهوم کاری عبث و بیهوده است. آثار و پدیده‌های هنری از جمله شعر به منشوری می‌مانند با جلوه‌های گوناگون. پس شایسته است هنگام توضیح این‌گونه آثار، تسامح بیشتری لحاظ گردد و تنها ملاک‌ها و معیارهایی ارائه شود تا به مدد آن‌ها، دانش‌آموز بتواند به ساحت‌های مختلف هنری یک شعر یا نثر راه یابد و طعم گوارای معانی و مفاهیم متنوع آن را بچشد.
تغییر، اصلاح و حذفیات در سال ۱۳۸۷ بر اساس نظرگاه‌ها، پیشنهادها و با حضور نمایندگان از دبیران کشور صورت پذیرفته است.

دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی